



Klasyfikacja dzieci doświadczających przemocy w Polsce przy użyciu analizy klas latentnych

Szymon Wójcik^a , Katarzyna Makaruk^a ,
Katarzyna Drabarek^a , Szymon Szumił 

^aFundacja Dajemy Dzieciom Siłę

W artykule przedstawiono pogłębione wyniki Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce 2023. Badanie przeprowadzono na ogólnopolskiej próbie N = 1392 nastolatków w wieku 13–17 lat. W badaniu wykorzystano polską adaptację Kwestionariusza wiktylizacji młodzieży (Juvenile Victimization Questionnaire), która zawierała pytania o 24 formy wiktylizacji podzielone na osiem szerszych kategorii. Wśród badanych nastolatków 68% doświadczyło przemocy rówieśniczej, 34,6% – przemocy ze strony bliskich dorosłych, 25,6% – wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego, 23,6% – zaniedbania emocjonalnego, 19,7% – parentyfikacji, 14,7% – wiktylizacji pośredniej, 8,3% – zaniedbania fizycznego i 7,9% – wykorzystywania seksualnego z kontaktem fizycznym. Analiza klas latentnych pozwoliła zidentyfikować trzy klasy dzieci krzywdzonych sklasyfikowanych jako: klasa 1 – osoby najmniej obciążone wiktylizacją (65,2%), klasa 2 – osoby, które doświadczyły przemocy ze strony bliskich dorosłych i przemocy rówieśniczej (25,3%), i klasa 3 – osoby w największym stopniu obciążone wiktylizacją (9,5%). Za pomocą analizy regresji logistycznej określono predyktory przynależności do klasy 3. Szansa znalezienia się w tej klasie była mniejsza w przypadku chłopców niż dziewczyn (AOR = 0,24) oraz respondentów, którzy deklarowali posiadane wsparcie społeczne ze strony dorosłych (AOR = 0,39). Szansa była większa w przypadku mieszkańców miast niż wsi (AOR = 1,55) oraz rostała z wiekiem respondentów (AOR = 1,58). Zwiększały ją dysfunkcje rodzinne: nadużywanie alkoholu przez domownika (AOR = 3,46), używanie narkotyków przez domownika (AOR = 2,39) i choroba psychiczna domownika (AOR = 2,64). Skategoryzowanie dzieci doświadczających przemocy z pomocą metod statystycznych otwiera nowe możliwości badawcze, aby jeszcze lepiej określić to zjawisko, oraz może stanowić podstawę działań profilaktycznych celowanych do konkretnych klas odbiorców.

SŁOWA KLUCZOWE:

ANALIZA KLAS LATENTNYCH, DZIECI, WIKTYMIZACJA, PRZEMOC, ZANIEDBANIE

Doznawanie przemocy w dzieciństwie stanowi jedno z największych zagrożeń dla bezpiecznego rozwoju (WHO, 2020) i może prowadzić do wielu poważnych konsekwencji utrzymujących się także w dorosłości (Bérubé i in., 2021; Gardner i in., 2019).

Badania nad przemocą wobec dzieci pokazują ją jako złożony proces zachodzący na wielu poziomach (Belsky, 1980; Cicchetti i Lynch, 1993). Czynniki indywidualne, rodzinne i środowiskowe wzajemnie oddziałują na siebie, zwiększając ryzyko doświadczenia przez dziecko wiktymizacji, czyli doznania jednej formy przemocy lub wielu z nich (Cicchetti i Toth, 2006; Makruk i in., 2023). W piśmiennictwie wśród czynników ryzyka wyróżnia się m.in. dysfunkcje rodzinne, takie jak uzależnienie od alkoholu, choroba psychiczna domownika (Makaruk i Malinowska-Cieślik, 2019; Higgins, 2023) lub używanie przez niego substancji psychoaktywnych (Higgins, 2023; Jernbro i in., 2022). Złożoność tego procesu przyczynia się także do współwystępowania różnych form przemocy. W interakcję z czynnikami ryzyka wchodzi również czynniki ochronne, wśród których wyróżnia się m.in. wsparcie społeczne, mogące zarówno obniżyć ryzyko wiktymizacji dziecka, jak i niwelować jego negatywne skutki (Folger i Wright, 2013).

Badania w tym obszarze wskazują, że większość krzywdzonych dzieci doświadcza więcej niż jednej formy przemocy, a doświadczenie każdej kolejnej formy wiktymizacji zwiększa ryzyko wystąpienia następnych (Finklehor i in., 2007). Niemieckie badania retrospektywne z udziałem dorosłych wskazały, że ponad 40% respondentów doświadczyło w dzieciństwie co najmniej dwóch z pięciu badanych kategorii wiktymizacji (Häuser i in., 2011). Ponad 50% przypadków krzywdzenia dzieci trafiających do służb ochrony dzieci (*child protection services*) w Stanach Zjednoczonych dotyczy więcej niż jednej kategorii wiktymizacji (Vachon i in., 2015; Warmingham i in., 2019).

Także wyniki polskich badań świadczą o współwystępowaniu różnych form przemocy. Ze zrealizowanej przez Fundację Dajemy Dzieciom Siłę (FDSD) w 2018 r. *Ogólnopolskiej diagnozy skali i uwarunkowań krzywdzenia dzieci* wynika, że co trzeci badany został pokrzywdzony w swoim życiu co najmniej czterema różnymi formami przemocy (Makaruk i Malinowska-Cieślik, 2019).

Badania nad współwystępowaniem różnych form wiktymizacji w dzieciństwie skupiały się do tej pory na podejściu addytywnym, tj. zliczaniu doświadczenia poszczególnych form przemocy, wynikającym m.in. z kumulacyjnej teorii ryzyka (*cumulative risk theory*). Zgodnie z tą teorią doświadczenie kilku form przemocy wiąże się z większymi

negatywnymi konsekwencjami niż w przypadku wystąpienia jednej (Evans i in., 2013; Finkelhor i in., 2007). Takie podejście nie uwzględnia jednak możliwych interakcyjnych efektów współwystępowania poszczególnych rodzajów krzywdzenia w dzieciństwie i złożoności klinicznego obrazu problematyki przemocy wobec dzieci (Witt i in., 2016).

Analiza klas latentnych (*latent class analysis* – LCA) jest statystyczną metodą skupioną na osobie (*person-centered*), która umożliwia wyróżnienie jakościowo heterogenicznych klas w populacji. Metoda ta zyskuje coraz większą popularność m.in w badaniach psychologicznych (Weller i in., 2020). Z opublikowanego przez Debowską i in. (2017) przeglądu piśmiennictwa dotyczącego zastosowania tej metody w kontekście krzywdzenia w dzieciństwie wynika, że badania różnią się pod względem liczby wyodrębnionych klas/profilu i typów wiktylizacji, które wchodzi w ich skład. Wśród czynników mogących wpływać na tę różnorodność wyróżnia się badane populacje, używane narzędzia, problemy definicyjne w temacie krzywdzenia dzieci i różnice kulturowe. Metoda ta pozwala na wykrycie powstających w danej populacji wzorców multiwiktylizacji uwzględniających współwystępowanie różnych form krzywdzenia, a nie jedynie zliczanie liczby doświadczanych rodzajów wiktylizacji. Badania wykorzystujące LCA umożliwiają wyodrębnienie podgrup dzieci w taki sposób, że w tej samej podgrupie znajdują się dzieci o zbliżonym wzorcu doświadczeń wiktylizacji, a w różnych podgrupach – dzieci o różnych wzorcach doświadczeń wiktylizacji. Wyniki analiz mogą stanowić podstawę podejmowanych specjalistycznych działań profilaktycznych skierowanych do różnych podgrup.

Niniejsze badanie ma na celu wyodrębnienie klas w populacji dzieci i nastolatków w Polsce ze względu na doświadczanie przez nich ośmiu kategorii krzywdzenia, a także scharakteryzowanie tych klas pod względem danych socjodemograficznych, oraz określenie, jak na przynależność do danej klasy wpływają dysfunkcje rodzinne, takie jak uzależnienia czy choroba psychiczna domownika.

Metoda badania

Próba

Badanie przeprowadzono na ogólnopolskiej reprezentatywnej próbie warstwowo-losowej nastolatków w wieku 13–17 lat. W procedurze weryfikacji danych wyłono próbę $N = 1392$ osób. Odrzucono ankiety, które nie spełniały kryteriów rekrutacyjnych, niezakończone, o zbyt krótkim czasie wypełniania lub zawierające nierzetelne odpowiedzi. W analizach statystycznych nie uwzględniono również osób, które na pytanie o płeć zaznaczyły odpowiedź *inna* ze względu na niską liczebność tej grupy ($n = 11$).

Stratyfikację próby uczniów zdefiniowano na podstawie następujących warstw geograficzno-demograficznych: (a) płeć, (b) wiek (13–17 lat), (c) wielkość miejscowości zamieszkania i (d) makroregiony NUTS 2021. Szkoły biorące udział w badaniu dobierano ze względu na kryterium makroregionu i klasy wielkości miejscowości. Kraj pochodzenia nie stanowił kryterium doboru próby. Średni wiek respondentów wyniósł $M = 14,88$ roku, a odchylenie standardowe $SD = 1,42$. Spośród badanych 48,6% stanowiły dziewczyny ($n = 677$) i 51,4% chłopcy ($n = 715$) oraz 48,9% mieszkańcy wsi ($n = 681$) i 51,1% – miast ($n = 711$). Maksymalny błąd teoretyczny dla próby wyniósł $\pm 2\%$, przy poziomie ufności (CI) 95%.

Kwestionariusz¹

Badanie oparto na metodologii i kwestionariuszu *Juvenile Victimization Questionnaire* (JVQ; Hamby i in., 2004a, 2004b; Hamby i in., 2011), który został opracowany przez amerykańskie Centrum Badań nad Przestępstwami wobec Dzieci (*Crimes Against Children Research Center*) przy Uniwersytecie New Hampshire. W Stanach Zjednoczonych kwestionariusz JVQ był wykorzystywany do realizacji cyklicznych badań *National Survey of Children's Exposure to Violence* (NatSCEV). Ten sam kwestionariusz był także podstawą badań w innych państwach (NSPCC; Chen i Chan, 2022; Fornis i in., 2013; Mathews i in., 2023; Méndez-López i in., 2021; Paul i in., 2018; Pinto-Cortez i in., 2020; Radford i in., 2012; Wahab i in., 2021).

Kwestionariusz JVQ obejmuje wiele form wiktymizacji, takich jak doświadczenie przemocy ze strony rodziców lub opiekunów, zaniedbania, przemocy rówieśniczej lub wykorzystywania seksualnego i bycie świadkiem przemocy.

Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce została w roku 2023 zrealizowana po raz trzeci. Poprzednie edycje odbyły się w latach 2012 (Włodarczyk i Makaruk, 2013) i 2018 (Włodarczyk i in., 2018). Tak jak w obydwu poprzednich edycjach wykorzystano *Kwestionariusz wiktymizacji młodzieży*, czyli polską adaptację JVQ. Kwestionariusz zastosowany w 2018 r. rozszerzono o pytania dotyczące dysfunkcji w rodzinie (np. nadużywanie alkoholu), a także podejmowanie zachowań autodestrukcyjnych (samookaleczeń i prób samobójczych) i wsparcie społeczne. W 2023 r. dodano kolejne dwa obszary wiktymizacji – parentyfikację i zaniedbanie emocjonalne, a także pytanie o udostępnianie nagich zdjęć (niechciany seksting) oraz kilka pytań metryczkowych (np. zamieszkanie z rodzicami). Zrezygnowano natomiast z obszaru tzw. przestępstw konwencjonalnych (wandalizm, rozbój, napaść).

1 Procedura badania została opisana szczegółowo w raporcie z badania (Makaruk i in., 2023).

Ze względu na wzrost w Polsce liczby dzieci i młodzieży z Ukrainy po ataku Rosji 24 lutego 2022 r. zdecydowano się również dostosować kwestionariusz do potrzeb uczniów ukraińsko- i rosyjskojęzycznych.

Przed przystąpieniem do właściwego badania przeprowadzono pilotaż narzędzia w trzech językach – polskim, ukraińskim i rosyjskim. Ostateczna wersja kwestionariusza umożliwia diagnozę 24 form wiktylizacji tworzących osiem szerszych kategorii: przemoc ze strony bliskich dorosłych, wiktylizacja pośrednia (bycie świadkiem przemocy), zaniedbanie fizyczne, zaniedbanie emocjonalne, parentyfikacja, wykorzystanie seksualne bez kontaktu fizycznego, wykorzystywanie seksualne z kontaktem fizycznym oraz przemoc rówieśnicza. Poszczególne kategorie wiktylizacji zawierały 2–5 pytań o poszczególne formy wiktylizacji. W zależności od badanej formy zastosowano w nich dwa rodzaje kafeterii odpowiedzi. W większości przypadków była to kafeteria dychotomiczna (*tak/nie*), uzupełniono dodatkowo o opcję *nie chce odpowiadać na to pytanie*.

Przykładem zastosowania tej kafeterii odpowiedzi było pytanie o przemoc psychiczną ze strony rówieśników:

Czy kiedykolwiek czuła(a)ś się bardzo źle, ponieważ inne dzieci lub nastolatki wyzywały Cię, mówiły o Tobie złe rzeczy lub mówiły, że nie chcą się z Tobą zadawać?

- Tak
- Nie
- Nie chcę odpowiadać na to pytanie.

Ze względu na charakter problemów zaniedbania emocjonalnego i parentyfikacji konieczne było natomiast zapytanie respondentów o częstość występowania ich przejawów. Skala częstości została uzupełniona o opcje *nie pamiętam* i *nie chce odpowiadać na to pytanie*. Przykładem zastosowania tej kafeterii odpowiedzi było pytanie o bliskość fizyczną ze strony rodziców:

Kiedy miałe(a)ś mniej niż 12 lat, jak często rodzice przytulali Cię, gdy tego potrzebowałeś?

- Nigdy
- Rzadko
- Czasami
- Często
- Zawsze lub prawie zawsze
- Nie pamiętam
- Nie chcę odpowiadać na to pytanie.

Tabela 1*Formy i kategorie wiktyimizacji*

Kategorie wiktyimizacji	Formy wiktyimizacji
Przemoc ze strony bliskich dorosłych	przemoc fizyczna przemoc psychiczna
Wiktyimizacja pośrednia (bycie świadkiem przemocy)	bycie świadkiem przemocy między rodzicami bycie świadkiem przemocy wobec rodzeństwa
Zaniedbanie fizyczne	brak zapewnionych czystych ubrań brak opieki podczas choroby
Zaniedbanie emocjonalne	brak bliskości fizycznej nieokazywanie uwagi
Parentyfikacja	pocieszyciel rodzica doradca rodzica opiekun rodzeństwa
Wykorzystanie seksualne bez kontaktu fizycznego	słowna przemoc seksualna niechciany seksting uwodzenie dzieci w internecie (<i>grooming</i>) ekshibicjonizm
Wykorzystywanie seksualne z kontaktem fizycznym	dotykane seksualne przez znajomego dorosłego dotykane seksualne przez obcego dorosłego dotykane seksualne przez rówieśnika kontakt seksualny przed 15 r.ż. z osobą dorosłą
Przemoc rówieśnicza	napaść zbiorowa przemoc fizyczna przemoc psychiczna znęcanie się przemoc podczas randki

Procedura badania²

Badanie zrealizowano w kwietniu i maju 2023 roku w placówkach oświatowych. Wykorzystano w nim technikę audio-CASI (*audio computer-assisted self-interviewing*), która wyklucza udział ankietera w wypełnianiu ankiety. Ankieterzy przebywali

2 Procedura badania została opisana szczegółowo w raporcie z badania (Makaruk i in., 2023).

jednak w salach podczas badania w celu nadzorowania jego przebiegu. Uczniowie samodzielnie wypełniali ankiety na laptopach, do których zostały podłączone słuchawki. Dzięki temu każdy respondent miał możliwość odsłuchania pytań, krótkich historyjek ilustrujących pytania i kafeterii odpowiedzi czytanych przez lektora. Udział szkoły w projekcie było możliwy po uzyskaniu zgody dyrektora. Następnie rodzice lub prawni opiekunowie byli proszeni o udzielenie pisemnej (odręcznej lub elektronicznej) zgody na udział dziecka w badaniu. Wyjątkiem były sytuacje, gdy szkoła dysponowała pisemnymi zgodami rodziców na udział dzieci w badaniach realizowanych na terenie placówki. W takiej sytuacji rodzice po otrzymaniu pisemnej informacji o badaniu byli proszeni o udzielenie ustnej zgody, co następnie było potwierdzona pisemnie przez szkołę. Udział w badaniu był dobrowolny i anonimowy oraz wymagał ustnej zgody samego dziecka. Respondenci zostali także poinformowani o celach i przebiegu badania, możliwości przerwania wypełniania ankiety w każdym momencie oraz odmówienia odpowiedzi na pytania zadane w kwestionariuszu. W badaniu brały udział tylko osoby, które same wyraziły zgodę i otrzymały zgodę rodziców. Przed rozpoczęciem badania ankieterzy potwierdzali chęć udziału dzieci w badaniu i w razie potrzeby akceptowali odmowy.

Analizowane zmienne

Poszczególne kategorie wiktyimizacji utworzono poprzez zliczenie odpowiedzi twierdzących na pytania o doświadczenia formy wiktyimizacji. W przypadku kategorii zaniedbanie emocjonalne i parentyfikacja (w zależności od pytania) zliczono odpowiedzi *często* oraz *zawsze* lub *rzadko* oraz *nigdy*. Następnie na potrzeby analiz wszystkie zmienne kategorii zrekodowano na zerojedynekowe. Jeśli respondent został pokrzywdzony co najmniej jedną formą przemocy lub zaniedbania zawierającą się w danej kategorii, to był uznawany za osobę, która doświadczyła tej kategorii wiktyimizacji. Szczegółowa tabela z opisem zmiennych znajduje się w Aneksie 1. raportu z *Diagnozy przemocy wobec dzieci w Polsce 2023* (Makaruk i in., 2023).

Za pomocą następujących pytań zbadano trzy dysfunkcje rodzinne – nadużywanie alkoholu przez domownika, używanie narkotyków przez domownika oraz choroba psychiczna domownika:

- *Czy kiedykolwiek któryś z Twoich domowników nadużywał alkoholu (pił za dużo, upijał się)?* (odpowiedź: *tak*);
- *Czy kiedykolwiek któryś z Twoich domowników zażywał narkotyki (np. marihuanę, metaamfetaminę)?* (odpowiedź: *tak*);

- Czy kiedykolwiek któryś z Twoich domowników miał depresję albo inną chorobę psychiczną? (odpowiedź: *tak*).

Wsparcie społeczne ze strony dorosłych badano za pomocą dwóch pytań:

- Czy masz w swoim otoczeniu osobę, do której możesz się zwrócić w trudnej sytuacji? (odpowiedzi: *mam jedną taką osobę, mam kilka takich osób, mam wiele takich osób*);
- Kto to jest? (odpowiedzi: *matka, ojciec, nauczyciel lub nauczycielka, psycholog lub pedagog, inna osoba dorosła z rodziny*).

Analiza statystyczna

Do analizy danych wykorzystano program IBM SPSS Statistics 25 i pakiet R 4.3.1. Obliczono statystyki opisowe i zastosowano test niezależności chi-kwadrat uzupełniony testem porównań parami z przeprowadzonym na podstawie korekty Bonferroniego.

Analizę klas latentnych przeprowadzono w celu wyodrębnienia klas nastolatków na podstawie ich doświadczeń wiktyimizacyjnych, biorąc pod uwagę osiem zmiennych kategoryalnych doświadczenia przemocy i zaniedbania.

Do wyodrębnienia predyktorów zmiennej zależnej (przynależność do klasy najbardziej obciążonej wiktyimizacją) zastosowano model analizy regresji logistycznej przeprowadzonej na podstawie metody krokowej z wykorzystaniem ilorazu wiarygodności. W modelu uwzględniono zmienne demograficzne, dysfunkcje rodzinne i wsparcie społeczne ze strony dorosłych. Siłę zależności między każdym z predyktorów a zmienną zależną oszacowano z uwzględnieniem pozostałych predyktorów włączonych do analizy i wyrażono w formie skorygowanych ilorazów szans (AOR). Zależności zweryfikowano na podstawie ich istotności statystycznej na poziomie $p < 0,05$. Podano także wskaźnik Coxa-Snella, który oszacowuje stopień, w jakim otrzymany model wyjaśnia wariancję zmiennej zależnej.

Kwestie etyczne³

Diagnozę przemocy wobec dzieci w Polsce 2023 zrealizowano zgodnie z zasadami „Polityki ochrony dzieci” FDDS, m.in. wszystkie osoby pracujące przy badaniu zostały zweryfikowane w rejestrze sprawców przestępstw na tle seksualnym. Badanie uzyskało także pozytywną opinię Komisji ds. Etyki Badań Naukowych Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego.

3 Kwestie etyczne zostały opisane szczegółowo w raporcie z badania (Makaruk i in., 2023).

Wyniki

Rozpowszechnienie wiktylizacji

Wśród badanych nastolatków 68% doświadczyło przemocy rówieśniczej, 34,6% – przemocy ze strony bliskich dorosłych, 25,6% – wykorzystywania seksualnego bez kontaktu fizycznego, 23,6% – zaniedbania emocjonalnego, 19,7% – parentyfikacji, 14,7% – wiktylizacji pośredniej, 8,3% – zaniedbania fizycznego, a 7,9% – wykorzystywania seksualnego z kontaktem fizycznym.

Analiza klas latentnych

Rozkłady występowania ośmiu analizowanych kategorii wiktylizacji włączono do LCA. Na ich podstawie zidentyfikowano optymalną liczbę klas. Począwszy od rozwiązania z dwoma klasami, przetestowano serię modeli z rosnącą liczbą klas. Przy wyodrębnianiu czterech klas i pięciu klas po wykonaniu 1000 iteracji algorytm LCA nie odnalazł optymalnego dopasowania. Ocenie poddano więc rozwiązania obejmujące dwie klasy i polegające na wyodrębnieniu trzech klas. Na podstawie wartości indeksu AIC i BIC, porównując warianty zakładające wyodrębnienie dwóch klas i trzech klas, wybrano rozwiązanie trójklasowe. Wartości indeksów dopasowania wyniosły AIC = 9861,56 i BIC = 9997,76.

Tabela 2

Wskaźniki dopasowania modelu dla rozwiązań uwzględniających 1–5 klas w ramach LCA

Liczba klas	AIC	BIC	Liczebność najmniejszej klasy (n)
2	9930,926	10019,98	404
3	9861,56	9997,76	132
4	9813,83	9997,178	104
5	9811,424	10041,92	41

AIC = Akaike Information Criterion, BIC = Bayesian Information Criterion.

Pierwszą i najliczniejszą klasę stanowiły osoby, które w najmniejszym stopniu doświadczyły wiktylizacji (65,2%; $n = 908$). Prawdopodobieństwa doświadczania badanych kategorii przemocy w tej klasie były niskie. Prawdopodobieństwo najpowszechniejszej kategorii – przemocy rówieśniczej – wyniosło 0,54. Drugą klasę stanowiły osoby, które doświadczyły przede wszystkim przemocy ze strony bliskich

dorostych lub przemocy rówieśniczej (25,3%, $n = 352$). Prawdopodobieństwa dla tych dwóch kategorii przemocy wyniosły w tej klasie, odpowiednio, 0,88 i 0,94. Trzecią klasę stanowiły osoby w największym stopniu obciążone analizowanymi kategoriami wiktyimizacji (9,5%, $n = 132$). Prawdopodobieństwo doświadczania poszczególnych kategorii przemocy wahało się w tej klasie od 0,35 do 0,96. W pięciu z ośmiu kategorii przekroczyło ono 0,5. Dokładne wartości prawdopodobieństwa wystąpienia poszczególnych kategorii wiktyimizacji w trzech wyodrębnionych klasach zawiera tabela 3.

Tabela 3

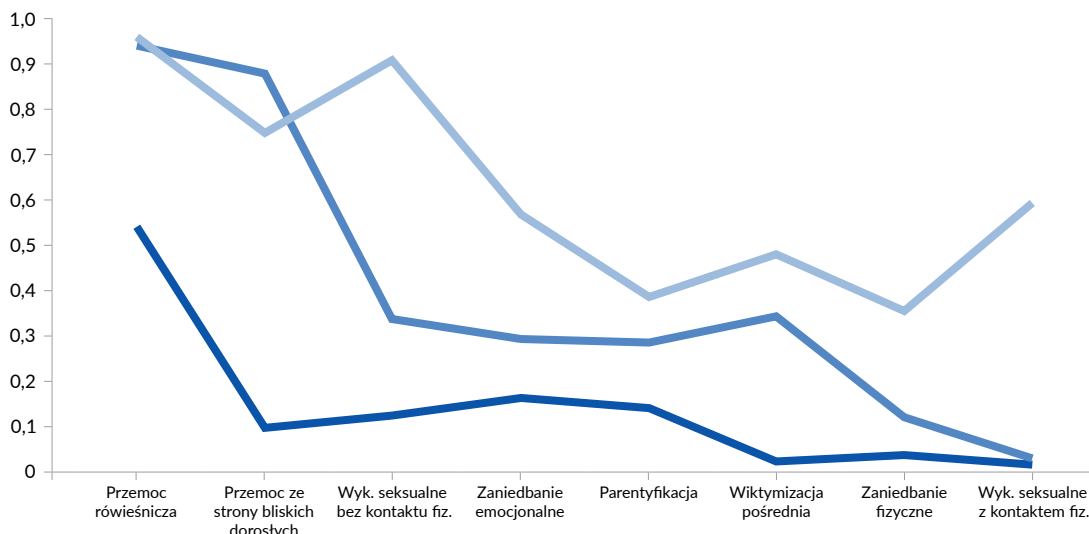
Prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych kategorii wiktyimizacji w wyodrębnionych klasach

Kategoria	Klasa*		
	1	2	3
Przemoc rówieśnicza	0,54	0,94	0,96
Przemoc ze strony bliskich dorosłych	0,09	0,88	0,74
Wykorzystywanie seksualne bez kontaktu fizycznego	0,12	0,34	0,91
Zaniedbanie emocjonalne	0,16	0,29	0,57
Parentyfikacja	0,14	0,28	0,38
Wiktyimizacja pośrednia	0,02	0,34	0,48
Zaniedbanie fizyczne	0,03	0,11	0,35
Wykorzystywanie seksualne z kontaktem fizycznym	0,01	0,02	0,59

*Klasa 1 – najmniejsze obciążenie wiktyimizacją, klasa 2 – przemoc ze strony bliskich dorosłych i przemoc rówieśnicza, klasa 3 – największe obciążenie wiktyimizacją.

Rysunek

Model z trzema klasami – prawdopodobieństwo doświadczania poszczególnych kategorii wiktylizacji



Przynależność do klasy 1 - osób najmniej obciążonych wiktylizacją różnicowały zmienne: płeć, wielkość miejscowości zamieszkania oraz mieszkanie z dwojgiem rodziców. W tej klasie znaleźli się istotnie częściej ($p < 0,05$) chłopcy niż dziewczyny (70,9% vs 59,2%), mieszkańcy wsi niż mieszkańcy miast (68,9% vs 61,7) oraz osoby, które mieszkały z dwojgiem rodziców niż pozostałe (67,8% vs 54,6%).

Przynależność do klasy 2 - osób, które doświadczyły przemocy ze strony bliskich dorosłych lub przemocy rówieśniczej, nie różnicowały istotnie żadne badane zmienne demograficzne.

Przynależność do klasy 3 - osób najbardziej obciążonych wiktylizacją różnicowały zmienne: płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania i mieszkanie z dwojgiem rodziców. Do tej klasy istotnie częściej należały dziewczyny niż chłopcy (14,9% vs 4,3%, $p < 0,05$), starsze nastolatki (w wieku 15-17 lat) niż młodsze nastolatki (w wieku 13-14 lat; 13,0% vs 5,0%, $p < 0,05$) oraz mieszkańcy miast niż wsi (11,1% vs 7,8%, $p < 0,05$), a istotnie rzadziej ($p < 0,05$) - osoby, które mieszkały z dwojgiem rodziców, niż pozostałe (8% vs 15,5%, $p < 0,05$).

Tabela 4

Wyodrębnione klasy ogółem oraz w podziale na zmienne demograficzne (płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania i mieszkanie z dwojgiem rodziców), N = 1392

Klasa*	Ogółem		Płeć				Wiek				Wielkość miejscowości zamieszkania				Mieszkanie z dwojgiem rodziców			
			dziewczyny		chłopcy		13-14 lat		15-17 lat		wieś		miasto		tak		nie	
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
1	65,2	908	59,2	401 _a	70,9	507 _b	67,7	418 _a	63,2	490 _a	68,9	469 _a	61,7	439 _b	67,8	760 _b	54,6	148 _a
2	25,3	352	25,8	175 _a	24,8	177 _a	27,2	168 _a	23,7	184 _a	23,3	159 _a	27,1	193 _a	24,2	271 _a	29,9	81 _a
3	9,5	132	14,9	101 _a	4,3	31 _b	5,0	31 _a	13,0	101 _b	7,8	53 _a	11,1	79 _b	8,0	90 _b	15,5	42 _a

Każda litera w indeksie dolnym oznacza podzbiór kategorii: płeć, wiek, wielkość miejscowości zamieszkania i mieszkanie z dwojgiem rodziców, których proporcje kolumny nie różnią się znacząco od siebie na poziomie 0,05.

*Klasa 1 - najmniejsze obciążenie wiktylizacją, klasa 2 - przemoc ze strony bliskich dorosłych i przemoc rówieśnicza, klasa 3 - największe obciążenie wiktylizacją

Rozpowszechnienie badanych dysfunkcji rodzinnych różniło się w zależności od przynależności do wyodrębnionych klas (tab. 5). Nastolatki z klasy 2 mieszkały z osobą, która nadużywała alkoholu, używała narkotyków lub chorowała psychicznie (odpowiednio, 27,3%, $n = 96$; 4,8%, $n = 17$; 23,3%, $n = 82$) istotnie rzadziej ($p < 0,05$) niż nastolatki z klasy 3 (odpowiednio, 45,5%, $n = 51$; 12,1%, $n = 16$; 43,2%, $n = 57$), ale istotnie częściej ($p < 0,05$) niż nastolatki z klasy 1 (odpowiednio, 7,8%, $n = 71$; 1,9%, $n = 17$; 9,7%, $n = 88$).

Postrzeganie wsparcia społecznego ze strony dorosłych również było różnicowane przez przynależność do wyodrębnionych klas. Osoby z klasy 2 (55,4%, $n = 195$) istotnie częściej ($p < 0,05$) deklarowały, że w trudnej sytuacji mogłyby zwrócić się do kogoś dorosłego niż nastolatki z klasy 3 (38,6%, $n = 51$), natomiast istotnie rzadziej ($p < 0,05$) niż osoby z klasy 1 (65,9%, $n = 598$).

Tabela 5

Dysfunkcje rodzinne oraz wsparcie społeczne ze strony dorosłych ogółem oraz w podział na wyodrębnione klasy, N = 1392

	Ogółem		Klasa						X ²
			1		2		3		
	%	n	%	n	%	n	%	n	
Nadużywanie alkoholu przez domownika	16,3%	227	7,8%	71 _a	27,3%	96 _b	45,5%	60 _c	166,388
Używanie narkotyków przez domownika	3,6%	50	1,9%	17 _a	4,8%	17 _b	12,1%	16 _c	54,124
Choroba psychiczna domownika	16,3%	227	9,7%	88 _a	23,3%	82 _b	43,2%	57 _c	140,323
Wsparcie społeczne ze strony dorosłych	60,6%	844	65,9%	598 _a	55,4%	195 _b	38,6%	51 _c	41,188

Każda litera w indeksie dolnym oznacza podzbiór kategorii klasa, których proporcje kolumny nie różnią się znacząco od siebie na poziomie 0,05.

*Klasa 1 - najmniejsze obciążenie wiktylizacją, klasa 2 - przemoc ze strony bliskich dorosłych i przemoc rówieśnicza, klasa 3 - największe obciążenie wiktylizacją.

Regresja logistyczna

Za pomocą analizy regresji logistycznej określono predyktory przynależności do klasy 3. Szansa znalezienia się w tej klasy była cztery razy mniejsza w przypadku chłopców niż dziewczyn ($AOR = 0,24$, $p < 0,001$) oraz 1,5 raza większa w przypadku mieszkańców miasta niż wsi ($AOR = 1,55$, $p < 0,05$). Szansa przynależności do klasy rosta z wiekiem. Była tym większa, im starsze były badane nastolatki ($AOR = 1,58$, $p < 0,0001$). Największe obciążenie wiktylizacją wiązało się istotnie z obecnością dysfunkcji w rodzinie respondenta. Szansę przynależności do tej klasy osób zwiększało ponad 3-krotnie nadużywanie alkoholu przez domownika ($AOR = 3,46$, $p < 0,0001$), ponad 2-krotnie używanie przez niego narkotyków ($AOR = 2,39$, $p < 0,05$) i prawie 3-krotnie jego choroba psychiczna ($AOR = 2,64$, $p < 0,0001$). Szansa ta była natomiast 2,5 razy niższa w przypadku respondentów, którzy deklarowali posiadanie wsparcia społecznego ze strony osób dorosłych ($AOR = 0,39$, $p < 0,0001$). Odsetek wyjaśnianej wariacji przynależności do klasy 3 według wskaźnika Coxa i Snella wyniósł 14,1%.

Zmienna mieszkanie z dwojgiem rodziców nie została włączona do modelu.

Tabela 6

Predyktory przynależności do klasy 3, N = 1392

Predyktory	B	SE	AOR	p	95% CI
Płeć męska	-1,438	0,241	0,237	0,000	0,15–0,38)
Wiek (w latach)	0,455	0,081	1,576	0,000	1,35–1,85
Zamieszkanie w mieście	0,436	0,217	1,546	0,045	1,01–2,37
Nadużywanie alkoholu przez domownika	1,210	0,227	3,355	0,000	2,15–5,24
Używanie narkotyków przez domownika	0,872	0,370	2,391	0,018	1,16–4,94
Choroba psychiczna domownika	0,969	0,234	2,636	0,000	1,67–4,17
Wsparcie społeczne ze strony dorosłych	-0,940	0,217	0,391	0,000	0,26–0,6
R ² Coxa i Snella			0,141		

Dyskusja

W badaniu wyodrębniono trzy klasy wiktylizacji dzieci w Polsce. Pierwsza, najliczniejsza, klasa charakteryzowała się niskim prawdopodobieństwem doświadczeń przemocy i zaniedbania. Drugą klasę stanowiły nastolatki doświadczające przemocy

domowej lub ze strony rówieśników. Trzecia i najbardziej obciążona doświadczeniami przemocy (w tym seksualnej) klasa stanowiła ok. 10% badanej populacji.

Pogrupowanie badanych osób w klasy było możliwe dzięki LCA. Metodę tę określa się jako skoncentrowaną na osobie (*person-centred approach*) ze względu na to, że przenosi się uwagę z analizy zależności między zmiennymi na analizę klas osób, które wykazują podobną charakterystykę przy uwzględnieniu wielu zmiennych (Weller i in., 2020). Zastosowanie LCA do problematyki krzywdzenia jest zasadne, ponieważ różne rodzaje przemocy i zaniedbania współwystępują ze sobą (Finklehor i in., 2007). Wyodrębnienie homogenicznych klas wewnątrz populacji może pomóc zrozumieć problem oraz zaplanować działania profilaktyczne i interwencyjne (Debowska i in., 2017).

Użycie LCA do analizy zjawiska przemocy wobec dzieci jest w nauce relatywnie nowe. W cytowanym już przeglądzie badań (Debowska i in., 2017) zidentyfikowano 16 publikacji na ten temat. W ostatnich latach ukazało się co najmniej kilka kolejnych (np. Brown i in., 2017; Sharratt i in., 2023; Zelviene i in., 2020; Ziobrowski i in., 2020). W Polsce dotychczas nie stosowano tej analizy w kontekście przemocy wobec dzieci, chociaż ukazały się cenne publikacje wykorzystujące tę metodę do analizy zjawiska przemocy rówieśniczej (Frankowiak i Kotyśko, 2022) i problemu nadużywania gier komputerowych wśród polskiej młodzieży (Kotyśko, 2023), a także wyniki badania dotyczącego doświadczeń przemocy w dzieciństwie w populacji więźniów (Debowska i Boduszek, 2017).

Chociaż, jak wspomniano, ze względu na różnice metodologiczne przeprowadzenie LCA daje odmienne wyniki dla różnych prób i zmiennych, porównanie z istniejącymi badaniami wykazało pewne podobieństwa. W naszych badaniach uzyskaliśmy rozwiązanie trzyklasowe – podobny wynik był stosunkowo często raportowany w piśmiennictwie (siedem z 16 badań analizowanych przez Debowską i in. [2017]). Częściej w piśmiennictwie uzyskiwano rozwiązania czteroklasowe (dziewięć z 16 badań analizowanych przez Debowską i in., [2017], Brown i in. [2017], Zelviene i in. [2020] i Ziobrowskiego i in. [2020]), sporadycznie pięcioklasowe (np. Sharratt i in., 2023). W niemal wszystkich analizowanych badaniach dotyczących wiktyimizacji największą liczebnościowo klasą była ta o niskim prawdopodobieństwie wiktyimizacji, która w naszym badaniu obejmowała 65% próby, a w innych badaniach wahała się od 58% (Ziobrowski i in., 2020) do 82% (Hazen i in., 2009). Najmniej liczebną klasą jest zazwyczaj klasa najbardziej obciążona doświadczeniami wiktyimizacji, która w naszym badaniu objęła 10% respondentów, a w innych badaniach posługujących się modelem trójklasowym od 9% (Hazen i in., 2009) do 12% (Lin i in., 2016). Wyniki niniejszego badania są więc zbliżone do uzyskiwanych w przeszłości (w innych

populacjach). Największe różnicowania między badaniami występują w przypadku klas „pośrednich”, co jest też związane z różnorodnymi narzędziami i zmiennymi branymi pod uwagę. W naszym badaniu tę klasę – o udziale w populacji równym 25% – charakteryzowało wysokie narażenie na przemoc domową i rówieśniczą przy niemal zerowym prawdopodobieństwie wykorzystania seksualnego z kontaktem fizycznym. Wydaje się, że potrzebne są pogłębione analizy, aby w pełni uchwycić różnice między wyróżnioną klasą 2 i 3. Niewątpliwie grupą, która jest najbardziej narażona na negatywne skutki zdrowotne i psychiczne (Makaruk i Malinowska-Cieślik, 2019), jest klasa 3 o najwyższym prawdopodobieństwie wiktyimizacji. Badanie wykazało także istotne statystycznie różnice w charakterystyce socjodemograficznej tej grupy. Na uwagę zasługuje szczególnie dysproporcja płciowa – do tej klasy należało aż 15% badanych dziewczyn wobec 4% badanych chłopców. Można to powiązać z aspektem przemocy seksualnej, która w dużo większym stopniu dotyka dziewczyn. Jednocześnie przynależność do klasy 2, gdzie udział przemocy seksualnej był dużo mniejszy, nie był zależny od płci (ani innych charakterystyk demograficznych).

Klasa 3 charakteryzowała się również największym udziałem respondentów deklarujących dysfunkcje rodzinne (nadużywanie alkoholu przez domowników, używanie przez nich narkotyków i ich choroby psychiczne), a zarazem najniższym wskaźnikiem wsparcia społecznego ze strony dorosłych. Zmienne te okazały się również istotnymi statystycznie predyktorami przynależności do klasy 3 przy zastosowaniu regresji logistycznej. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na to, że choć dysfunkcje rodzinne są silnie powiązane statystycznie z przynależnością do tej klasy, to ponad połowa dzieci przyporządkowanych do niej nie deklarowała występowania żadnych z nich.

Podsumowując, niniejsze badanie stanowi pierwszą w Polsce próbę kategoryzacji dzieci doświadczających przemocy i zaniedbania z użyciem LCA. Uzyskane rozwiązanie trójklasowe rzuca nowe światło na współzależności między różnymi kategoriami wiktyimizacji. Uzyskane wyniki mogą mieć duże znaczenie praktyczne, szczególnie dla osób interweniujących w sprawach dotyczących dzieci pokrzywdzonych przemocą i zaniedbaniem oraz im pomagających. Przykładowo, na etapie wykrycia lub ujawnienia doświadczania jednej bądź kilku kategorii przemocy zasadne jest zdiagnozowanie dziecka w kierunku doświadczania innych kategorii, z którymi te wykryte współwystępują. Wydaje się także, że wyniki badań wskazują na specyfikę wykorzystania seksualnego, które powiązane jest z sytuacją multiwiktyimizacji i doświadczania różnego rodzaju przemocy, choć konieczne są dodatkowe analizy, które mogą potwierdzić ten związek. Wiedza uzyskana w wyniku przeprowadzonych analiz powinna też znaleźć się w programach szkoleniowych dla osób pracujących z dziećmi pokrzywdzonymi przemocą.

Ograniczenia badawcze

Przede wszystkim istniało ryzyko niewyrażenia zgody na udział dziecka w badaniu przez rodziców stosujących przemoc lub zaniedbujących swoje dzieci. Kolejne ograniczenie wynikało z deklaratywnego charakteru badania. Niektóre doświadczenia mogły zostać zatarte w pamięci lub nie być uznane przez respondentów za krzywdzenie. Ponadto niektórzy respondenci mogli nie chcieć ujawniać części lub wszystkich doświadczeń wiktymizacyjnych.

E-maile autorów: szymon.wojcik@fdds.pl, katarzyna.makaruk@fdds.pl, katarzyna.drabarek@fdds.pl, szumiau@post.pl.

Bibliografia

- Belsky, J. (1980). Child maltreatment: An ecological integration. *American Psychologist*, 35(4), 320–335. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.4.320>
- Bérubé, A., Turgeon, J., Blais, C., Fiset, D. (2023). Emotion recognition in adults with a history of childhood maltreatment: a systematic review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 24(1), 278–294.
- Brown, S. M., Rienks, S., McCrae, J. S., Watamura, S. E. (2019). The co-occurrence of adverse childhood experiences among children investigated for child maltreatment: A latent class analysis. *Child Abuse & Neglect*, 87, 18–27. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.11.010>
- Cicchetti, D., Lynch, M. (1993). Toward an ecological/transactional model of community violence and child maltreatment: consequences for children's development. *Psychiatry-Interpersonal and Biological Processes*, 56(1), 96–118. <https://doi.org/10.1521/00332747.1993.11024624>
- Debowska, A., Willmott, D., Boduszek, D., Jones, A. D. (2017). What do we know about child abuse and neglect patterns of co-occurrence? A systematic review of profiling studies and recommendations for future research. *Child Abuse & Neglect*, 70, 100–111. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2017.06.014>
- Debowska, A., Boduszek, D. (2017). Child abuse and neglect profiles and their psychosocial consequences in a large sample of incarcerated males. *Child Abuse & Neglect*, 65, 266–277.
- Finkelhor, D., Ormrod, R. K., Turner, H. A. (2007). Poly-victimization: A neglected component in child victimization. *Child Abuse & Neglect*, 31(1), 7–26. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.06.008>
- Frankowiak, J., Kotyśko, M. (2022). The Experience of Peer Aggression as a Heterogeneous Phenomenon: A Latent Class Analysis. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 25(4), 45–66.
- Kotyśko, M. (2023). Internet Gaming Disorder wśród polskiej młodzieży – analiza profili latentnych symptomów zaburzenia. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 26(2), 145–169.
- Gardner, M. J., Thomas, H. J., Erskine, H. E. (2019). The association between five forms of child maltreatment and depressive and anxiety disorders: A systematic review and meta-analysis. *Child Abuse & Neglect*, 96, 104082.
- Haahr-Pedersen, I., Ershadi, A. E., Hyland, P., Hansen, M., Perera, C., Sheaf, G., [...] Vallières, F. (2020). Polyvictimization and psychopathology among children and adolescents: A systematic review of studies using the Juvenile Victimization Questionnaire. *Child Abuse & Neglect*, 107, 104589.

- Häuser, W., Schmutzer, G., Brähler, E., Glaesmer, H. (2011). Maltreatment in childhood and adolescence: results from a survey of a representative sample of the German population. *Deutsches Ärzteblatt International*, 108(17), 287.
- Hazen, A. L., Connelly, C. D., Roesch, S. C., Hough, R. L., Landsverk, J. A. (2009). Child maltreatment profiles and adjustment problems in high-risk adolescents. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(2), 361–378.
- Lin, X., Li, L., Chi, P., Wang, Z., Heath, M. A., Du, H., Fang, X. (2016). Child maltreatment and interpersonal relationship among Chinese children with oppositional defiant disorder. *Child Abuse & Neglect*, 51, 192–202.
- Makaruk, K., Drabarek, K., Popyk, A., Wójcik, Sz. (2023). *Diagnoza przemocy wobec dzieci w Polsce 2023*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Makaruk, K., Malinowska-Cieślik, M. (2019). Czynniki rodzinne i zachowania autodestrukcyjne związane z multiwiktyimizacją wśród dzieci i młodzieży w Polsce. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 18(3), 157–177.
- Sharratt, K., Mason, S. J., Kirkman, G., Willmott, D., McDermott, D., Timmins, S., Wager, N. M. (2023). Childhood abuse and neglect, exposure to domestic violence and sibling violence: profiles and associations with sociodemographic variables and mental health indicators. *Journal of Interpersonal Violence*, 38(1–2), 1141–1162.
- Warmingham, J. M., Handley, E. D., Rogosch, F. A., Manly, J. T., Cicchetti, D. (2019). Identifying maltreatment subgroups with patterns of maltreatment subtype and chronicity: A latent class analysis approach. *Child Abuse & Neglect*, 87, 28–39.
- Weller, B. E., Bowen, N. K., i Faubert, S. J. (2020). Latent Class Analysis: A guide to best practice. *Journal of Black Psychology*, 46(4), 287–311. <https://doi.org/10.1177/0095798420930932>
- Witt, A., Münzer, A., Ganser, H. G., Fegert, J. M., Goldbeck, L., Plener, P. L. (2016). Experience by children and adolescents of more than one type of maltreatment: Association of different classes of maltreatment profiles with clinical outcome variables. *Child Abuse & Neglect*, 57, 1–11.
- World Health Organisation (WHO) (2020). *Global Status Report on Preventing Violence against Children 2020*. <https://www.unicef.org/sites/default/files/2020-06/Global-status-report-on-preventing-violence-against-children-2020.pdf>
- Vachon, D. D., Krueger, R. F., Rogosch, F. A., Cicchetti, D. (2015). Assessment of the harmful psychiatric and behavioral effects of different forms of child maltreatment. *JAMA Psychiatry*, 72(11), 1135–1142.
- Zelviene, P., Daniunaite, I., Hafstad, G. S., Thoresen, S., Truskauskaite-Kuneviciene, I., Kazlauskas, E. (2020). Patterns of abuse and effects on psychosocial

functioning in Lithuanian adolescents: a latent class analysis approach. *Child Abuse & Neglect*, 108, 104684.

Ziobrowski, H. N., Buka, S. L., Austin, S. B., Sullivan, A. J., Horton, N. J., Simone, M., Field, A. E. (2020). Using latent class analysis to empirically classify maltreatment according to the developmental timing, duration, and co-occurrence of abuse types. *Child Abuse & Neglect*, 107, 104574.

Classification of children experiencing violence in Poland using Latent Class Analysis

The article presents results of the 2023 Child Victimization Survey in Poland 2023. The study was conducted on a nationwide sample of $N = 1,392$ teenagers aged 13–17. The study used the Polish adaptation of the Juvenile Victimization Questionnaire, which included questions about 24 forms of victimization divided into 8 broader categories. Among the surveyed teenagers, 68% experienced peer and sibling victimization, 34.6% violence from close adults, 25.6% noncontact sexual victimization, 23.6% emotional neglect, 19.7% parentification, 14.7% witnessed violence at home, 8.3% physical neglect, and 7.9% contact sexual victimization. Latent Class Analysis allowed the identification of three classes of abused children classified as: class 1 – those least victimized (65.2%), class 2 – those who experienced violence from close adults and peer and sibling victimization (25.3 %) and class 3 – those most victimized (9.5%). Using logistic regression analysis, predictors of belonging to class 3 were determined. The chance of being in this class was lower for boys than for girls (AOR = 0.24) and for respondents who declared having social support from adults (AOR = 0.39). The chance was higher for city residents than for rural residents (AOR = 1.55) and increased with the respondents' age (AOR = 1.58). It was increased by family dysfunctions: alcohol abuse by a household member (AOR = 3.46), drug use by a household member (AOR = 2.39) and mental illness of a household member (AOR = 2.64). Categorizing children experiencing violence using statistical methods opens up new research opportunities to explore this phenomenon even better and may constitute the basis for preventive actions targeted at specific classes of recipients.

KEYWORDS

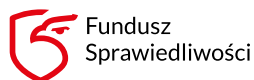
LATENT CLASS ANALYSIS, CHILDREN, VICTIMIZATION, ABUSE, NEGLECT, VIOLENCE

Cytowanie:

Wójcik, S., Makaruk, K., Drabarek, K., Szumiół, S. (2023). Klasyfikacja dzieci doświadczających przemocy w Polsce przy użyciu analizy klas latentnych. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 22(4), 116–136.



Artykuł jest dostępny na licencji *Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska*.



Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości